

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2024. – С. 117–129
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2024. – pp. 117–129
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2024.58.117-129>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(498):321.64]«1940/1943»

© Володимир Пушкаръов* (Чернівці)
© Ігор Піддубний** (Чернівці)

НАЦІОНАЛ-ЛЕГІОНЕРСЬКА ДЕРЖАВА В РУМУНІЇ 1940-1941 рр.: СПРОБА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ ҐАРДИСТІВ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ РУХУ

Прихід до влади І. Антонеску та представників Легіонерського руху в Румунії став результатом кризи у Південно-Східній Європі в умовах початкового етапу Другої світової війни і мав на меті порятунок незалежності королівства шляхом усунення від влади англофілів. Проте він супроводжувався діями, що не стільки трансформували політичну структуру країни, але призвели до виникнення певного хаосу всередині країни. Домовленості між І. Антонеску як голови уряду та Г. Сіма як представника політичної організації, що претендувала на владу, не привели до владодержання внутрішньополітичної ситуації. Спроба захоплення влади у січні 1941 р. стала результатом поглиблення протистояння між І. Антонеску та керівництвом Легіонерського руху. Розгром ґардистів владою призвів до вимушеної втечі багатьох з них до Німеччини, продовження діяльності в умовах переслідування владою. Спроби розгорнути активну діяльність відбувались і з початком вступу Румунії у війну на боці країн Осі, однак владі вдавалось контролювати ґардистів та своєчасно реагувати на загрозові прояви діяльності, що не допустило повторних спроб легіонерського керівництва здобути контроль над країною. Помітною була діяльність поліцейських органів у повернутих регіонах, де ґардисти намагались організувати свою діяльність, однак при цьому залишалися постійно під наглядом поліції та жандармів.

Ключові слова: королівство Румунія, націонал-легіонерська держава, Чернівецька область, ґардизм, Г. Сіма, І. Антонеску, В. Ясінські, Друга світова війна.

Volodymyr Pushkarov (Chernivtsi)
Ihor Piddubnyi (Chernivtsi)

THE NATIONAL LEGIONARY STATE IN ROMANIA IN 1940-1941: THE ATTEMPT TO IMPLEMENT THE GUARDISTS PROGRAM AND ITS CONSEQUENCES FOR THE MOVEMENT

Abstract. *The coming to power of I. Antonescu and representatives of the Legionary Movement in Romania was the result of the crisis that took place in South-Eastern Europe in the conditions of early stages of World War II, sought to save the Kingdom independence by taking the Anglophiles away from power. However, it was accompanied by actions that did not so much transform the political structure of the country, but they led to a certain degree of internal chaos. The agreements between I. Antonescu, as the head of the government, and H. Sima, as a representative of the political organization claiming power,*

* к.і.н., викладач Чернівецького кооперативного фахового коледжу економіки і права.

PhD in History, Lecturer, Chernivtsi Cooperative Vocational College of Economics and Law.
orcid.org/0009-0008-6277-5713
e-mail: volod.pushkarov@gmail.com

** д.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Doctor of History, Associate Professor, Department of World History, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0002-9453-5481
e-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua

did not lead to the solution of the domestic political situation. The attempt to seize power in January 1941 was the result of deepening the confrontation between Ion Antonescu and the leadership of the Legionary Movement. The defeat of the Guardists by the authorities led to the forced escape of their many representatives to Germany, the continuation of their activities under the conditions of persecution by the authorities. Attempts to develop activities also took place with the beginning of Romania's entry into the war on the side of the Axis countries, but the authorities managed to control the Guardists and promptly respond to threatening manifestations of activities, which prevented repeated attempts by the legionary leadership to gain control over the country. The work of the police authorities in the returned regions, where the Guardists tried to organize their activities, was noticeable but they remained constantly under the supervision of the police and gendarmes. The constant control over the Guardist activities forced some of them, especially active during the uprising of January 21-23, 1941, to move to the outskirts of the country. After the inclusion of northern Bukovyna and Bessarabia into the kingdom, active participants of the uprising had the opportunity to be in this territory, having some freedom of action. The absence of movement leaders in Romania and observation of the leaders forced the legionnaires to change the leadership of the organization. The way the organization was run remained traditional due to the instructions issued by the central body. The most common manifestations of the Guardist activities were the collection of funds and things for imprisoned legionnaires and propaganda activities. The return of fugitives from Germany was perceived by the authorities as a potential threat, although, for example, in Bukovyna, no direct evidence was found of the Guardist preparing for the next coup. Legionnaires were not active in densely populated areas where the Ukrainian lived, but the percentage of organization members among university students was quite high.

Keywords: Kingdom of Romania, national legionary state, Chernivtsi region, Guardism, H. Sima, I. Antonescu, V. Iasinski, World War II.

В історії Румунії період 1938 – 1941 рр. позначився чергою змін, які традиційно можна приймати періодом державних переворотів. Встановлення і наступне падіння режиму королівської диктатури, спільне правління легіонерів та уряду генерала І. Антонеску, заколот січня 1941 р. та утвердження у владі керівника країни І. Антонеску супроводжувалися певними змінами у системі управління країною. Помітне місце в цих подіях зайняла і діяльність Легіонерського руху, який залишався до 1941 р. політичною силою, що прагнула реалізувати власну програму нової держави, зробила таку спробу і зазнала поразки, внаслідок якої хоча й зберегла деякі сили, та продовжувала певну діяльність, не маючи змоги добитися результату. Певну роль у розв'язанні завдань, спрямованих на досягнення стабільності в країні, відіграли поліцейні органи та військові, які вимушені були продовжити контроль за діяльністю прихильників Легіонерського руху і в умовах участі Румунії в Другій світовій війні. Метою цієї статті є дослідження процесу становлення націонал-легіонерської держави в королівстві Румунія та дослідження наслідків для Легіонерського руху як самого правління, так і періоду після поразки заколоту 21-23 січня 1941 р.

Питання розвитку державницької діяльності гардистів стало темою обговорення в науковій та науково-популярній літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. як у східноєвропейському, так і західноєвропейському науковому середовищі. Так, у східноєвропейській історичній науці дослідженням праворадикального руху займалися як радянські, так і російські дослідники. Варто виділити роботи радянського історика М. Лебедева, який простежив витоки Легіонерського руху, причини певного успіху його у 30-х роках минулого століття та його падіння¹. У деякому відриві від позиції М. Лебедева залишається науково-популярне дослідження А. Васильченко, виконане на основі вельми обмеженої кількості робіт та без залучення архівних джерел². Спроба розкрити особливості Легіонерського руху, встановити підґрунтя дій його лідерів зроблено у праці А. Лепедату³. Класичним можна вважати дослідження Легіонерського руху, виконане німецьким істориком А. Гайненом⁴. Набагато ширшою кількістю робіт володіють румунські історики, для яких друга половина ХХ – початок ХХІ ст. стали періодом якісної зміни в оцінках руху, започаткованого К. З. Кодряну. Роботи Н. Янку⁵, Д. Оніга⁶, Д. Замфіреску⁷, А. Стоєнеску⁸ демонструють такі зміни. Вивчення Легіонерського руху у регіональному відношенні вдало здійснив румунський історик Р. Ф. Бружа⁹. Проте попри широкий інтерес до «Залізної гвардії», який проявляють й іспанські історики¹⁰, не знімає потреби висвітлення особливостей діяльності легіонерів в умовах Другої

світової війни, яка проявилася на повернутих до складу королівства територіях, зокрема на території Чернівецької області УРСР, трансформованої у Провінцію Буковина у вересні 1941 р.

Впродовж червня-вересня 1940 р. королівство Румунія пройшло через одне з найскладніших випробувань: країна, яка дотримувалася нейтралітету і не підтримала своїх союзників, сама опинилася перед проблемою територіальної втрати. Можливість тиску на Румунію фактично була отримана через падіння у червні 1940 р. Франції. Ізоляція, в якій вона опинилася, не дозволила їй вийти з ситуації наприкінці червня 1940 р. без територіальних втрат. Перехід Бессарабії та Північної Буковини до складу СРСР де-факто започаткував крах «Великої Румунії». На додачу до цієї втрати, у серпні 1940 р. на підставі рішення другого Віденського арбітражу Румунія залишилася без північно-західної частини Трансильванії, передавши її Угорщині. Загалом територіальні втрати призвели до економічних негараздів у Румунії і, що найважливіше, до політичної кризи, результатом якої стало зречення Каролем II влади. Ймовірність нестабільності в Румунії непокоїла керівництво Німеччини, оскільки для Берліна важливим було отримання румунської нафти. Крім того, просування радянських військ на сході країни викликало сильне роздратування А. Гітлера через загрозу підризу нафтових родовищ у Плоєшті¹¹.

Політична криза в Румунії, зумовлена територіальними втратами, викликала зростання тут націоналістичних настроїв і певне посилення позицій праворадикалів. Однак свою роль відіграло також і ставлення Німеччини та Італії до верховного правителя країни. Б. Муссоліні в бесіді з І. Джігурту та М. Манойлеску заявив: «Як ми можемо вірити, що Румунія змінила свою політику? У Вас правлять ті самі державні діячі, та ж адміністрація, той самий король»¹². Відверта заява Б. Муссоліні не нагадувала дії нацистського керівництва, яке вважало за краще спілкуватися з І. Антонеску та Г. Сіма. На серпень 1940 р. обидва змінили свій статус: Горія Сіма в липні вийшов зі складу уряду; Іон Антонеску за лист до Кароля II зі звинуваченням того у нездатності правити країною був заарештований та відправлений до монастиря у Бистриці.

Під час обговорення Коронною радою питання Трансильванії 30-31 серпня 1940 р. в країні відбувалися виступи, в яких її звинуватили у бездіяльності. У доповідях Г. Сіми німецькому посланцю в Бухаресті йшлося про те, що безлади в столиці керовані королем та військовими колами, які бажають не допустити здійснення розпоряджень Віденського арбітражу. Він же просив німецьку сторону підтримати гардистів задля розвитку румунсько-німецької співпраці. Насправді сам Кароль II погоджувався на виконання рішень другого Віденського арбітражу, як і армійська верхівка також була за їх виконання.

Однак Г. Сіма, маючи намір домогтися німецької підтримки для «Залізної гвардії», 3 вересня 1940 р. поширив листівку, в якій вимагав зречення Кароля II, передачі влади «Залізній гвардії», висловлював відданість держави країнам Оісі. З боку німецького посла в Бухаресті В. Фабріціуса було дано рекомендації уряду втрутитися у справи в столиці та не допустити виступу «Залізної гвардії». Однак 3 вересня в Бухаресті, Брашові, Констанці відбулися акції невеликих груп легіонерів, які вимагали зречення Кароля II, влаштували напади на державні установи в столиці, обстріляли королівський палац. У коментарях В. Фабріціуса від 4 вересня 1940 р. зазначалося про проведення повстання гардистів.

Отже, провал небажаного для Німеччини виступу гардистів став початком урядових змін у країні. Радянський історик М. Лебедев відзначав, що 3 вересня 1940 р. стало часом, коли запустили механізм приведення до влади Іона Антонеску. Практично 3-го вересня генерала мали повернути до столиці із заслання та проводили переговори стосовно можливого формату майбутнього уряду. Не виключено, що того ж дня розглядалися питання участі в уряді Горії Сіма та зречення Кароля II. Саме ці питання обговорювалися 4 вересня з В. Фабріціусом, королем та І. Антонеску. Король вів перемовини через В. Попа і через нього В. Фабріціус передав рекомендації про призначення І. Антонеску. Він стверджував у доповіді до Берліна: «За домовленістю з моїм італійським колегою та беручи до уваги, що І. Антонеску є людиною твердої руки, який може швидко врятувати країну від хаосу, я порадив генералу взяти на себе диктаторські права, вигнати королівське оточення і доти, поки буде вирішено питання про зречення короля, правити одноосібно»¹³.

Аналізуючи таку ситуацію, М. Лебедев дійшов висновку, що Кароль II мав реальні шанси зберегти владу. Тим паче, що на його боці була частина армійської верхівки на чолі з генералом І. Драгаліна. У необхідності протидіяти, і навіть заарештувати І. Антонеску, переконували короля

також начальник генерального штабу – генерал А. Міхаїл, ад'ютант короля Н. Теодореску, які пропонували монарху створити уряд військових. Однак король вирішив за краще передати повноваження І. Антонеску. Надвечір 5 вересня 1940 р. голова Ради міністрів запропонував королю прийняти до ранку 6-го вересня рішення щодо зречення престолу на користь великого воєводи Алба-Юлії, що і було зроблено королем¹⁴.

Отже, внаслідок низки змін і фактичного палацового перевороту в Румунії було встановлено новий режим, уряд якого очолив І. Антонеску. Свою підтримку у діях обіцяли тоді генералу лідер націонал-цереїстів Ю. Маніу та очільник націонал-лібералів Д. Бретіану. Тож уряд формувався як із генералів – прибічників І. Антонеску, так і представників історичних партій, а також гардистів. Зокрема, Г. Сіма став заступником голови Ради міністрів, посади міністрів закордонних та внутрішніх справ отримали М. Стурдза та К. Петровіческу; І. Гіка був призначений на посаду генерального директора поліції. До складу уряду увійшли від колишньої Націонал-ліберальної партії А. Оттулеску, М. Леон, Н. Крецяну, а від Націонал-цереїстської партії – І. Джероту, К. Петреску.

Сама країна була проголошена націонал-легіонерською державою, тоді як голова Ради міністрів іменував себе керівником Румунської держави. Останнє зробило голову Ради міністрів особою, яка мала право видавати декрет-закони та самостійно управляти країною. Відповідно, генерал І. Антонеску перебрав на себе функції, якими володів у 1938 – 1940 рр. король.

Майже одразу після приходу у владу та формування уряду були прийняті рішення щодо співпраці з Німеччиною. Принаймні заяву про це І. Антонеску зробив 7 вересня 1940 р. у бесіді з німецьким військовим аташе в Бухаресті – полковником Ф. Гертенбергом. Він просив направити в Румунію спеціального представника німецького командування для переговорів про наступну співпрацю між збройними силами обох країн. Тоді ж приймалося рішення щодо дозволу вступу німецьких підрозділів на румунську територію. З боку Німеччини погодження на такі дії робилося на підставі інформації адмірала В. Ф. Каннаріса, який вважав І. Антонеску вдалою кандидатурою, якому необхідна підтримка Берліна¹⁵.

Дещо інакше до політичної верхівки країни поставилися у Центральному комітеті Компартії Румунії, в якому її звинуватили у погодженні з вимогами другого Віденського арбітражу, говорили про загострення політичної ситуації в країні та можливе встановлення правлячими колами у зв'язку з цим військової диктатури¹⁶. При цьому оцінки на адресу правлячих кіл у справі погодження з радянським ультиматумом у червні 1940 р. не робилося. Ба більше, незалежність країни та її цілісність вважали можливими лише за співпраці з СРСР.

Осінь 1940 р. стала для уряду Румунії часом розгортання відносин з країнами Осі. Для їх зміцнення в листопаді 1940 р. І. Антонеску здійснив офіційні візити до Рима та Берліна. У Римі глава уряду проводив з Б. Муссоліні та міністром закордонних справ Італії Г. Чіано переговори, основною метою яких було досягнути домовленостей про допомогу армії та економіці Румунії задля її дій на боці країн Осі. З боку І. Антонеску була висловлена готовність задовольнити всі побажання Італії у банківській, торговельній та промисловій галузях. Також ним пропонувалося знищити англійські бази на острові Лемнос та у Салоніках з метою убезпечення нафтових районів Румунії від нальотів англійської авіації. Щодо Трансильванії, то І. Антонеску вважав за необхідність надання румунському населенню її північної частини статусу, аналогічного з німецькою меншиною в Угорщині. У відносинах з Німеччиною Бухарест спрямовував свої дії на підготовку власної армії до війни: вже восени 1940 р. у країні були розміщені танкові, авіаційні та парашутні підрозділи. 22 листопада 1940 р. І. Антонеску прибув до Берліна, де 23 листопада ним був підписаний протокол про приєднання Румунії до потрійного пакту (Німеччина, Італія, Японія) від 27 вересня 1940 р. При його обговоренні І. Антонеску зазначив, що його підписання свідчить про нову орієнтацію Румунської держави, її прагнення участі у перебудові Європи, а відтак і світу.

Після підписання протоколу відбулися переговори І. Антонеску з В. Кейтелем з питання реорганізації румунської армії. На зустрічі з А. Гітлером І. Антонеску пообіцяв, що до весни 1941 р. збройні сили Румунії будуть готові до ведення бойових дій. Під час перебування І. Антонеску в Берліні велися також переговори між Й. Ріббентропом та міністром закордонних справ Румунії М. Стурдзою стосовно приєднання Румунії до потрійного пакту. По їх закінченні, 24 листопада 1940 р., Й. Ріббентроп відзначив зміни у взаєминах між Румунією та Німеччиною. По їх закінченню, 24 листопада 1940 р., Й. Ріббентроп відзначив зміни у взаєминах між Румунією та Німеччиною.

і перетворення їх на довірливі. Своє вдовolenня новим керівником Румунії висловлював також і А. Гітлер. Отже, у сфері зовнішньої політики Румунія просувалася у бік зближення з країнами Осі.

Названий вище курс був визначений І. Антонеску ще 18 вересня 1940 р., коли на засіданні уряду було затверджено формулу: поза країною – Вісь, всередині – легіонерський режим. У таким спосіб намагалися реалізувати проєкт перетворення країни на державу, подібну до Німеччини чи Італії. В країні були створені 35 концентраційних таборів-в'язниць, де відбували покарання противники режиму. Урядове розпорядження від 23 вересня 1940 р. зобов'язувало місцеву владу співпрацювати з легіонерами, погрожуючи в разі його невиконання усуненням з посад префектів та їх покаранням. З боку членів «Залізної гвардії» повсюдно впроваджувався терор, відбувалося фізичне усунення політичних противників єдиної дозволеної партії у країні¹⁷.

З метою підпорядкування собі «Залізної гвардії» І. Антонеску підтримував соціальну риторику. І вже 7 вересня 1940 р. у комюніке стосовно програми діяльності уряду обіцяв забезпечити селянам покращення шляхом впровадження адміністративних і санітарних заходів, сприяння організації виробництва і продажу продуктів. Робітників і службовців запевняв у підтримці проведення соціальних реформ, реорганізації промислового виробництва, забезпеченні необхідної для існування заробітної платні. Обіцяно було і проведення чистки державного апарату з метою подолання корупції.

У суспільстві доволі позитивно сприйняли коронацію Мігая І. Особливий ентузіазм з цього приводу висловили легіонери. Зокрема, 6 вересня 1940 р., групи легіонерів на чолі з Ш. Ромашканом проїхалися вантажівкою по м. Сучава, виспівуючи пісні з репертуару легіону. Того ж дня мітинг на підтримку влади провели легіонери м. Редець. Крім того, вони маршем пройшли містом, співаючи пісні та вигукуючи: «За короля Мігая та генерала Антонеску!». 8-9 вересня 1940 р. у м. Ватра-Дорней провели заупокійну службу за вбитими легіонерами. По відправі відспівали і пісню загиблих легіонерів.

Водночас румунський дослідник Р. Ф. Бружа зазначає, що населення південної частини Буковини, як і ряду інших регіонів Румунії, спокійно поставилося до зміни режиму. Причину цього варто шукати у складності ситуації в самій державі та бажанні народу бачити сильну владу, яка здатна навести лад, відновити свій авторитет. Крім того, багато хто вірив, що саме легіонери зможуть відновити країну в її колишніх кордонах¹⁸.

13 вересня 1940 року, з нагоди дня народження К. З. Кодряну, по всій країні відбулися релігійні служби. Після чого Г. Сіма своїм наказом заборонив проведення всіляких мітингів до встановлення режиму нової держави. Наступного дня, 14 вересня, декретом № 3151 Румунію проголосили націонал-легіонерською державою, з наданням Легіонерському рухові статусу єдиної офіційної політичної сили. Після отримання таких повноважень легіонери розпочали розправи з колишніми політичними супротивниками¹⁹.

Аналізуючи Легіонерський рух у досліджуваний період, варто зазначити, що після ліквідації у 1938 р. його лідерів та режиму королівської диктатури він поповнився новими членами, у котрих пріоритетною була матеріальна вигода, а не відданість ідеям Легіону. Таку різницю у світогляді підтверджує також А. Гайнен, який порівнює соціальну структуру керівництва руху у 30-ті роки та у 1940 р. Ним справедливо відзначено посилення радикалізму, що було наслідком поповнення руху безробітними, робітниками, селянами та іншими. Їх чисельність становила 51,6%, тоді як кількість інтелектуалів скоротилася до 3%. У віковому відношенні станом на 1941 р. засновники «Залізної гвардії» досягли рубежу 40-річчя, тоді як лідери того періоду були дещо молодшими: Г. Сіма – 35 років, Д. Грозя – 28 років, В. Трефа – 27 років²⁰.

Амбіційність нових лідерів поєднувалася із баченням традиційного способу приходу до влади. Так, Г. Сіма вимагав від генерала І. Антонеску проведення парламентських виборів. Останні давали змогу легалізувати прихід до влади, а водночас встановити власну, незалежну від генерала, систему влади. Розуміння загрози очільником держави втратити владу стало причиною відмови легіонерам у проведенні виборів²¹.

Загалом «Залізна гвардія» зміцнювала свої позиції в країні, її вплив на населення пояснювалося його розчаруванням в «історичних партіях», які не виконали обіцяного. Вплив був помітним у середовищі малоосвіченого населення та декласованих елементів, які розраховували на певну вигоду від членства в «Залізній гвардії». З боку гардистів, легіонерська допомога була перекиданням

коштів, продовольства, одягу, відібраного у нерумунського населення, переважно євреїв, на потреби верхівки організації. Збирання та їх розподіл жодним чином не контролювалися. Не вирішило проблеми і підвищення заробітної платні робітникам. Її зростання зводив нанівець ріст інфляції, адже в серпні-листопаді 1940 року вартість життя зросла на 20%.

Ускладнювалася ситуація і переходом від ліберальної до керованої економіки, яка мала відповідати інтересам Румунської легіонерської держави. Для її реалізації запроваджувався інститут комісарів від «Залізної гвардії», низка підприємств передавалася під пряме урядове правління чи до окремих представників режиму. Для прикладу, у вересні 1940 р. в рамках боротьби проти саботажу державними оголосили 7 нафтових компаній, які були пов'язані з англійським капіталом. Відбувався процес румунізації національної економіки, під час якої власності позбавлялися євреї, а також незгідні з позицією «Залізної гвардії». Під удар потрапив навіть Д. Бретіану, якого легіонери змусили продати фабрику «Letea» за 5 млн леїв, при вартості підприємства майже 50 млн леїв, сплативши з них лише пів мільйона леїв. Співпрацювали легіонери з місцевою організацією нацистів, що призвело до переходу окремих підприємств до рук німецьких власників.

Проте, незважаючи на зусилля керівника держави, в країні назрівала економічна криза. З метою її запобігання І. Антонеску видавав розпорядження про усунення некомпетентних осіб від адміністрації держави та економіки. В країні був помітним розрив між інтересами капіталу та легіонерів, які збагачувалися за його рахунок. Конфлікт поглиблювався внаслідок ведення пропаганди проти трестів і проповідування легіонерського соціалізму.

Окрім економіки, конфлікт існував також і в політичній сфері, адже легіонери вели боротьбу проти всіх політичних супротивників. З цією метою використовували також «зелені сорочки», так звану легіонерську поліцію, яка не виконувала розпоряджень глави уряду чи міністра внутрішніх справ. У зв'язку з некерованістю легіонерської поліції І. Антонеску на початку жовтня 1940 р. видав секретний наказ, за яким легіонерській поліції надавалося право лише сигналізувати про встановлені порушення закону, а також заарештовувати тих гардистів, які його не дотримувалися. Поза законом І. Антонеску оголосив і осіб, які вдягнуті у «зелені сорочки» та тероризують населення. Г. Сіма був змушений піти на поступки І. Антонеску й у комюніке Легіонерського руху від 30 жовтня 1940 р. підтвердив допоміжний характер легіонерської поліції, котра мала право проводити розслідування і здійснювати реквізиції за підтримки офіцерів поліції. Тобто при погодженні з позицією глави уряду Г. Сіма давав фактичний дозвіл легіонерам на продовження дій.

Власне допоміжна легіонерська поліція була створена ще К. З. Кодряну за допомогою німецької служби безпеки (СД). За доволі короткий проміжок часу легіонери встигли вчинити ряд злочинів, про що акредитована в Румунії американська журналістка писала, що не було жодної ночі, щоб легіонерська поліція не проїхалася з галасом на мотоциклах вулицями для погрому в якомусь єврейському будинку²².

Про початок певного розколу у відносинах між главою уряду та лідером Легіонерського руху свідчило і листування І. Антонеску з Г. Сіма, якому керівник держави на початку листопада 1940 р. направив листа з вимогою припинити боротьбу за владу в країні. Він радив «Залізній гвардії» перейти до виховання молоді, а всі побажання щодо керівництва висувати через Г. Сіму. Така позиція не влаштовувала гардистів, які відчували підтримку з боку нацистської Німеччини. У результаті протистояння і загострення відносин між Г. Сіма та І. Антонеску наприкінці листопада 1940 р. легіонери, розширюючи терористичну діяльність, стратили Н. Йоргу та В. Маджару, а також захопили інших відомих політичних діячів, яких звільнили лише за наполяганням І. Антонеску.

В умовах протистояння І. Антонеску та гардистів приймалися закони, які регулювали відносини між державою та громадянином у сфері державної безпеки. Так, було запроваджено закон, яким передбачалася смертна кара чи каторга терміном від 5 до 10 років за злочини проти громадського порядку. За таких умов І. Антонеску зробив спробу видалити з уряду легіонерів, але не зміг цього реалізувати через рекомендації А. Гітлера.

Пошук шляхів до примирення між сторонами здійснювався і на основі рішення про розпуск легіонерської поліції (декрет № 4766). Проте вона продовжувала діяти, оскільки Г. Сіма, висловивши вірність І. Антонеску, на початку грудня 1940 р. дав їй відповідний дозвіл. Остаточо конфлікт залагодили після включення легіонерської поліції до складу державної поліції.

Зовнішнє примирення відбулося і на підставі рішення від 30 листопада 1940 р. про розпуск легіонерської поліції. На початку грудня 1940 р. Г. Сіма запевнив главу уряду у вірності, а І. Антонеску, зі свого боку, висловив подяку легіонерській поліції за її діяльність. На тлі такого видимого примирення боротьба почала набирати ще більшого розмаху.

В країні склалася ситуація, коли частина верхівки виступила проти діяльності «Залізної гвардії». Так, 28 листопада 1940 р. під час наради командувачів її учасники висловилися за підтримку І. Антонеску. Від імені присутніх один з генералів заявив очільнику країни про підтримку його армії. Однак примиритися із «Залізною гвардією» керівник держави не мав можливості з огляду на її підтримку німецькою стороною. Єдине, що вдалося зробити, це усунути з посади міністра закордонних справ креатуру легіонерів М. Стурдзу. Проте у відповідь у грудні 1940 р. легіонери відверто ігнорували розпорядження уряду, адже фактично не було виконано розпорядження про ліквідацію легіонерської поліції, а Г. Сіма особисто втручався у виконання функцій глави уряду.

В ситуації, що склалася, єдиним арбітром у залагодженні існуючого конфлікту виступала Німеччина. У зв'язку з цим 14 грудня 1940 р. І. Антонеску прибув до А. Гітлера на аудієнцію, під час якої пояснював необхідність наведення порядку всередині країни та призначення єдиного керівника як держави, так і Легіонерського руху. В цьому він посилався на неможливість самостійної реорганізації «Залізної гвардії» відповідно до потреб держави та переконував Гітлера в тому, що саме уряд військових буде спроможним забезпечити повноцінне використання рейхом Румунії.

Власне А. Гітлер погоджувався на передачу у підпорядкування І. Антонеску Легіонерського руху. 15 січня 1941 р. після повернення до Бухареста І. Антонеску висловив попередження легіонерам, а також направив листа Г. Сімі із заявою про необхідність дотримання порядку всередині країни. Проте з боку гардистів вживалися заходи для захоплення влади. Діяли легіонери відповідно до грудневого інструктажу 1940 р., який відбувався в Алба-Юлії, Констанці, Бузеу, Тімішоарі, Лугоші та інших містах. На середину січня 1941 р. гардисти були готові до збройного виступу проти І. Антонеску.

Відповідні дії розгорнулися після вбивства в ніч на 19 січня 1941 р. майора В. Дерінга, що перебував з німецькою військовою місією у Бухаресті. 19 січня Г. Сіма провів у столиці секретну нараду легіонерів, а одразу за цим розпочалися маніфестації гардистів проти генерала І. Антонеску. Під час маніфестацій лунали заклики до розправи з комуністами, євреями, масонами, вимагалася створення гардистського уряду і проведення змін в Румунії в дусі націонал-соціалізму. З боку глави уряду було вжито заходів, зокрема, звільнення міністра внутрішніх справ Петровіческу та генерального префекта поліції Гіку.

У відповідь на дії керівника держави 20 січня 1941 р. біля будинку уряду зібралися 3 тисячі прихильників Г. Сіми, які вимагали відновлення на посадах звільнених міністрів. А вже наступного дня в столиці гардисти почали захоплювати казарми, поліцейські дільниці та адміністративні будівлі. Г. Сіма направив генералу ультиматум, вимагаючи виведення зі столиці військ і формування легіонерського уряду з числа тих осіб, на яких вкаже керівництво «Залізної гвардії».

Генерал не відразу віддав наказ про дії військам, що спричинило влаштування у столиці безладів, грабунків та вбивств. Упродовж триденних погромів заклади і мешканці Бухареста зазнали втрат майна на суму понад 100 млн лейв. Під час спроби державного перевороту 21 січня 1941 р. у Бухаресті було вбито близько 120 євреїв. Загалом за п'ять місяців діяльності легіонерської держави антисемітизм проявився у конфіскації єврейських торговельних закладів і підприємств, насильному примушуванні передавати їхню власність румунам. За вимогою «Залізної гвардії» приміщення 600 синагог передавалися у володіння Румунській православної церкві тощо²³.

Затримку з прийняттям рішення щодо заколоту гардистів можна пояснити лише побоюванням генерала у можливій підтримці гардистських дій німецькими військами. Рішення було прийнято ним лише після бесіди 22 січня з А. Гітлером, якому він повідомив про непередбачувані наслідки дій гардистів. Того ж 22 січня 1941 р. через Й. Ріббентропа було направлено розпорядження послу Німеччини в Бухаресті.

Отриманий з Берліна дозвіл розв'язав руки генералу і впродовж 22-23 січня 1941 р. армія провела розправу з гардистами: загинуло 236 та було поранено 254 особи, заарештовано керівництво «Залізної гвардії». Однак Г. Сіма зумів утекти до Німеччини. Німецькими дипломатичними каналами були вивезені з країни також інші легіонери. З розгромом «Залізної гвардії» було заборонено

діяльність усіх політичних організацій в Румунії та з усіх відповідальних посад звільнили членів «Залізної гвардії». Генерал І. Антонеску ж створив уряд виключно зі своїх прибічників: із 12 міністерських посад 9 належали міністрам-генералам. Наміри уряду визначалися і циркуляром від 29 січня 1941 р., які були надіслані дипломатичним представництвом Румунії за кордоном²⁴. Метою уряду військових була остаточна ліквідація заколоту, покарання винних та придушення всілякої нової спроби порушити державний порядок. У зовнішній політиці уряд продовжував без коливань політику на боці держав Вісі.

А проте контроль за діяльністю гардистів з боку влади тривав. З початком німецько-радянської війни та після повернення влади над Бессарабією і Північною Буковиною, коли територія Чернівецької області отримала статус Провінції Буковини, поліційні органи здійснювали контроль за проявами діяльності легіонерів. У цьому відношенні пошук членів організації здійснювався у всіх колах: робітничих, студентських, службовців. Зокрема, вже на грудень 1941 р. поліція відзначала наявність серед студентів повернутого до Чернівців теологічного факультету двох гілок праворадикального спрямування²⁵. Інший студент з Політехнічної школи ім. І. Асакі А. Ганрей підозрювався у легіонерській діяльності (збір засобів допомоги легіонерам) як повстанець і такий, що прибув до Чернівців, рятуючись від переслідування поліцією. У зв'язку з ним підозрювався і колишній легіонерський поліціант Олейнічук з Бухареста²⁶. При цьому не лише студентів, але й професуру підозрювали у симпатіях Легіонерському руху, як це було у випадку з професором К. Томеску, звинуваченим у контактах зі студентами-теологами з Ясс, які брали участь у січневому повстанні²⁷. Ця ситуація змушувала поліційні органи складати списки легіонерів та симпатиків руху з числа студентів-теологів, тим паче, що напередодні Різдва 1941 р. поширювалися брошури «Мірія» видавництва «Cugetarea» з легіонерськими піснями, через які студенти поширювали ідеї Легіонерського руху.

Самі ж брошури у невеликій кількості були розповсюджені через книгарню – філію «Cartea Românească», розташовану на вул. Я. Флондора. Ці книги були отримані двома книгарнями Чернівців шляхом замовлення. Подібна ситуація була і з іншими видами видань, адже ще у серпні 1941 р. поширювалися пам'ятні марки часів націонал-легіонерської держави з портретами К. З. Кодряну, І. Моци, В. Маріна, як і поштівка вартістю 20 леїв з портретами К. З. Кодряну та Г. Сіма²⁸. Тоді ж у серпні 1941 р. поліція відзначала новий вид легіонерської пропаганди, коли на різні адреси, навіть неіснуючі, розсилалися поштові листівки з позитивною оцінкою повстанського Легіонерського руху, висловленням сподівань на повернення до влади легіонерів²⁹.

У липні 1941 р. поліційні органи проводили розслідування і з приводу створення учнівських легіонерських організацій «Frații de Cruce», інформацію про одну з таких, при ліцеї у Редеуць, мали перевірити з наступним арештом, в разі підтвердження її існування, учня ліцею Савінцкі. Поліційні органи складали і списки учнів та учениць, які були членами «Frații de Cruce», та брали під нагляд таких осіб на підставі нелегальної діяльності³⁰.

Контроль за пересуванням службовців залізниці з родини Сіретяну також був заходом, оскільки брат телеграфіста А. Сіретяну та телефоністки Г. Сіретяну відбував трирічне покарання за легіонерську діяльність³¹. Генеральна Дирекція поліції у серпні 1941 р. проводила діяльність з виявлення осіб, що плекали легіонерські ідеї серед службовців авіаційної служби. Це було актуальним, коли велася мова про перевезення туристичними літаками з Німеччини легіонерської пошти, що, на думку поліції, зокрема здійснював П. Крейнічану³². Велася мова і про очільника поштового відділення Чернівецького аеропорту Е. Таборські, який до 28 червня 1940 р. не підозрювався у легіонерській діяльності. Проте після евакуації до Сучави вступив до легіонерської організації цього міста і з листопада 1940 р. очолював легіонерську поліцію. Проте після повстання 21-23 січня Е. Таборські не займався легіонерською діяльністю³³. Підозру у намірах продовжити легіонерську діяльність висловлювали щодо учасника січневого повстання І. Аврама, службовця цукроварні Зарожани. Комерсант К. М. Онічук організовував збір коштів та одягу для ув'язнених в Тиргу Жіу та Айуді легіонерів. Як правило, такі збори давали кошти та речі для влаштування подарунків на Різдво³⁴.

Станом на вересень 1941 р. на повернутих територіях (зокрема у Чернівецькій області УРСР) проводилися пошукові заходи щодо виявлення легіонерів, які відбули до Німеччини для отримання політичної освіти. Звісно, в межах колишньої Чернівецької області і ще не проголошеної

Провінції Буковина на початку вересня таких осіб не встановили, як і не мали інформації про отримання легіонерами інструкцій з приводу перевороту 13 жовтня 1941 р. Цю дату помилково називали річницею К. З. Кодряну, але до неї очікували чергового перевороту. Уточнює ситуацію повідомлення квестури поліції Чернівців від 2 вересня 1941 р. щодо відзначення 13 вересня 1941 р. річниці покликання до влади легіонерів з маніфестаціями, у зв'язку з чим давалися розпорядження про розслідування справи³⁵.

У рапорті від 18 жовтня 1941 р. до Регіонального інспекторату поліції знаходимо інформацію, що заперечує озброєння легіонерів у відповідь на інструкції командування Легіону. Навіть виявлення у студента С. Думітріу пістолета системи Браунінг не було в контексті можливого озброєння легіонерів, оскільки згаданий уродженець с. Банилів на Сіреті володів ним до втечі у Німеччину. Чіткіше звучала інформація про наміри легіонерів змінити старе керівництво організації, оскільки його члени мали визначене примусове місце проживання без права зміни. Отже, до керівництва повинні були прийти нові сили, які б мали ширші можливості у контактах з членами організації³⁶. Підстави мати на увазі допомогу Німеччини можливим діям легіонерів в напрямку захоплення влади все ж існували, оскільки влада володіла інформацією про певну підготовку легіонерів у дусі націонал-соціалізму через залучення під час їхнього перебування в Німеччині до роботи на підприємствах з відповідним вихованням³⁷. У жовтні 1941 р. Генеральна Дирекція поліції проводила розшук легіонерів, які свого часу діяли у комуністичному русі, та комуністів, які перейшли до Легіонерського руху³⁸. В цьому випадку встановити подібне на Буковині було складно, адже відбувався процес втрати значної частини документів, а проте у липні 1941 р. щодо Буковини поліція змогла зафіксувати 364 особи з числа гардістів³⁹. Не виключено, що пошук комуністів серед легіонерів міг бути пов'язаний з ситуацією повстання 21-23 січня 1941 р., коли Ф. Гальдер володів інформацією про переміщення радянським командуванням чотирьох дивізій в район Чернівецької області з метою втручання у внутрішні справи Румунії та спроби проголосити повстання легіонерів прокомуністичним⁴⁰.

Важливою частиною таємної діяльності членів Легіонерського руху залишався збір коштів на потреби руху, що спостерігалось у 40-х роках. На Буковині у таких діях були підозрювані працівники «Румунських залізниць» інспектор Г. Преда, який здійснював діяльність у контакті з начальником бюро інспекції руху К. Поповічем, контролером Н. Сінделара, І. Раду, останній мав призначення інструктора та перебував на станції Іцкань⁴¹. Також проводився пошук тих легіонерів, які переїздили до повернутих Буковини і Бессарабії, як це було зі службовцями концерну Малакса Д. Местяну, Ш. Антрітером, В. Бретулеску, Н. Гайденом. Згадані особи вирушили до Бессарабії керувати комерційною діяльністю і мали перебувати, через власні погляди, під тісним наглядом поліції⁴². Розшукувалися поліцією Г. Міу як активний легіонер-повстанець, студент-теолог А. Бадашке⁴³. Заарештувати мали і уродженця с. Стара Жучка повіту Чернівці Е. Сорочану, який таємно повернувся з Німеччини до Редзеуць, а 22 липня 1941 р. вирушив до Чернівців⁴⁴.

Поліційні органи відстежували будь-які контакти легіонерів, хоча й були випадки, коли встановлення контактів легіонера Д. Грігораша з Дорогою привело до фіксації звичайної телефонної бесіди щодо поїздки на іспит та про дружні почуття співрозмовників, Д. Грігораша та Марії Гуцану з Чернівців⁴⁵. Інші варіанти припинення легіонерської діяльності могли відбуватися у вигляді заборони назв торгових фірм, як це було з А. Сесерман, яка володіла торговою фірмою «Biruința». У поєднанні з кольором фасаду (зелений) це сприймалося як легіонерська символіка⁴⁶.

Зрештою, влада та поліційні органи вживали заходів для запобігання політичній пропаганді легіонерів. Останні ж намагалися провести реорганізацію структури організації на повернутих територіях, де пропагандистською діяльністю займалися службовці, комерсанти, ремісники, серед яких активнішими були особи «вільних професій». Тоді ж у вересні 1941 р. легіонери змінили зелену сорочку на блакитну з коміром-стійкою⁴⁷. У пропагандистській діяльності, спрямованій на селян, легіонери критикували уряд як уряд боярський, що турбується про наповнення хлібом міст та надавав допомогу німцям, що визначає ціни на хліб⁴⁸.

Важливе місце в діяльності легіонерів зайняло виконання розпорядження підпільного центру про приятелювання з німецькими офіцерами, які перебували в Румунії, та пояснення їм несправедливості у ставленні до легіонерів після повстання 21-23 січня. Як приклад, відомо, що в зоні Брашова контакти з німецькими офіцерами підтримував агроном Т. Кереску. В зоні Пітешть легіонери через Г. Нікола встановили контакти з лейтенантом Брауном, комендантом німецького

гарнізону. Саме тут велися бесіди з німецькими офіцерами про місце поховання страчених 1939 р. легіонерів⁴⁹.

Оскільки, як ми вказували вище, частина легіонерів, які брали участь у повстанні, перебралася до Німеччини, то на 1943 р. виникло питання взаємин між легіонерами та німецькою владою, як і взаємин між легіонерами та командуванням. Так, на березень 1943 р. було відомо, що в таборі біля Ростока командування (вчитель Патрашку, Т. Пую, капіт. Команеску) встановили жорстку дисципліну і за проступки карали легіонерів 25 ударами перед строєм. Контакти з Берліном таборяни Ростока підтримували через працівника радіостанції Тіана, який щотижня бував у Ростоку та зустрічався таємно з керівниками табору, передаючи інструкції від Г. Сіма⁵⁰. Інший табір легіонерів, № 164, розташовувався у Гляйвіці, де пропагандистську роботу проводив адвокат О. Танасієвіч. Ним щовечора організовувалися засідання за участю професорів Усатюк і Кирстяну, студента Ч. Скалата, Т. Лукашчука та ін. Засідання були тривалими, а місце їх проведення прикрашалося портретом К. З. Кодряну та прапорцем зеленого кольору. Таємні засідання стосувалися обговорення питання встановлення легіонерського уряду при поверненні до країни. Додатково у листуванні між бюро сигуранци та квестурою поліції зазначалася інформація про достатньо активну позицію легіонерів О. Танасієвича та Т. Лукашчука у час діяльності в Чернівцях. Саме ж розслідування було розгорнуте через необхідність встановлення зв'язків репатрійованих у лютому 1943 р. з Німеччини братів Дуган, Ч. Скалата, Т. Лукашчука. В. Дуган, який повернувся з Німеччини, де перебував як втікач, до свого рідного села в повіті Ботошань, не визнавався поліцією легіонером, як і його брат. Студент теології Ч. Скалат, симпатик Легіонерського руху, особливої діяльності у Чернівцях не вів. Т. Лукашчук, який змінив прізвище на Лука, також не був помічений у діяльності⁵¹. У таборі Гляйвіца утримувалися легіонери, яких поліційні органи вважали досить небезпечними. Серед таких називали станом на серпень 1941 р. студента Думітріу, службовця префектури повіту Чернівці Булбоаке, Проданчука, Поклітару, Карпюка, Наїмова, які репатрійовувалися через Німеччину⁵². Одним із наслідків тривалого перебування легіонерів у таборах стало намагання повернутися на батьківщину. Таке повернення в більшості випадків здійснювалося таємно, але при цьому багатьох втікачів прикордонна варта затримувала на кордоні, що стало причиною тверджень, нібито влада Німеччини не зацікавлена захищати легіонерів-повстанців. Насправді мова велася про затриманих легіонерів, яких направляли до Румунії для виконання завдань⁵³. Шляхи повернення до Румунії втікачів визначалися поліцією за інформацією. Так, одним з таких пунктів стала територія повіту Тіміш-Торонталь, де вони мали змогу отримати допомогу від деяких місцевих мешканців⁵⁴. Доречно вказати, що вже у 1942 р. в легіонерських колах поширювалася думка, що влада вживає жорстких заходів виключно щодо легіонерів, тоді як комуністи не переслідуються належним чином⁵⁵.

Водночас у січні 1943 р. Генеральна Дирекція поліції видала розпорядження про розшук та переслідування Г. Сіма, В. Ясінські, Н. Петрашку, Д. Грозя, Т. Боробару, Т. Боєру⁵⁶. Причина такого розшуку полягала у рішенні Військової касаційної і судової палати (1941 р.) про засудження до примусової праці Г. Сіма, В. Ясінські, Н. Петрашку, К. Папаначе, В. Тріфа, Д. Грозя, І. Гирняце, Г. Сирбу, Т. Боробару, К. Джеорджеску. Згадані особи мали відбувати покарання у в'язниці в Айуді⁵⁷. Варто вказати, що у липні 1941 р. серед легіонерів поширилися чутки про перебування Г. Сіма у Бухаресті та підтримання ним контактів з рухом через столяра П. Йонеску, що змушувало поліцію перевіряти цю інформацію⁵⁸. Частина легіонерів втекла до Німеччини через Буковину та північ Трансильванії. Зрештою, В. Ясінські опинився у списку важливих лідерів Легіонерського руху та перебував як інтернований у таборі Беркенбрюкк упродовж 1941 – 1943 рр. спільно з Г. Сіма, Д. Грозя, К. Папаначе, В. Тріфа⁵⁹. У червні 1941 р. В. Ясінські у складі делегації легіонерів просив у німецької влади можливості створити підрозділ для боротьби проти більшовиків на Східному фронті, але отримав відмову⁶⁰. Проте саме ця інформація на початку вересня 1941 р. поширювалася серед легіонерів Буковини, які говорили про формування підрозділу з 300 легіонерів, котрі будуть покликані на фронт А. Гітлером⁶¹.

Отже, в умовах початкового періоду Другої світової війни зміна персонального диктаторського режиму короля Кароля II режимом праворадикальної партії мала на меті наблизити королівство Румунія до Німеччини. Проте у період з вересня 1940 – до січня 1941 р. представники Легіонерського руху займалися розв'язанням економічних проблем, що вело до поглиблення нестабільності у державі. Підтримка А. Гітлером дій І. Антонеску дала змогу жорстко усунути від влади представників

Легіонерського руху та встановити позапартійну форму правління. В її умовах монархії відводилася декоративна представницька функція, а сама влада продовжила жорсткий контроль за діяльністю гардістів, намагаючись не допустити їх повторного приходу до влади.

¹ Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии* [The collapse of fascism in Romania], Москва, Наука, 1976, 632 с; Н. Лебедев, *Падение диктатуры Антонеску* [The fall of the Antonescu Dictatorship], Москва, Международные отношения, 1966, 472 с.

² А. Васильченко, *Между Дуче и Гитлером* [Between the Duce and Hitler], Москва, Изд-во Эксмо, Изд-во Яуза, 2004, 480 с.

³ A.G. Lepădatu, *Mișcarea legionară: între mit și realitate* [The legionary movement: between myth and reality], Chișinău, Cartier Istoric, 2005, 384 p.

⁴ A. Heinen, *Legiunea «Arhanghelul Mihail». Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional* [The «Archangel Michael» Legion. Social movement and political organization. A contribution to the problem of international fascism], București, Humanitas, 1999, 533 p.

⁵ N. Iancu, *Împotriva fascismului: sesiunea privind analiza critică și demascarea fascismului în România științifică* [Against fascism: the session on the critical analysis and unmasking of fascism in scientific Romania], București, Editura politică, 1971, 320 p.

⁶ D. Oniga, *Urme, lacrimi, sânge, morminte* [Traces, tears, blood, graves], Suceava, Lidana, 2007, 292 p.

⁷ D. Zamfirescu, *Legiunea Arhanghel Mihail. De la Mit la Realitate* [Archangel Michael Legion. From Myth to Reality], București, Editura Enciclopedică, 1997, 435 p.

⁸ A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România. 1821-1999. Cele trei dictaturi* [The history of coups in Romania. 1821-1999. The three dictatorships], vol. 3, București, 2004, 670 p.

⁹ R.F. Bruja, *Extrema Dreapta în Bucovina* [Extreme Right in Bucovina], Târgoviște, Cetatea de scaun, 2012, 439 p.

¹⁰ F. Veiga, *Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului* [History of the Iron Guard 1919-1941. The mystique of ultranationalism], Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, București, Humanitas, 1989, 382 p.

¹¹ А. Шевяков, *Экономическая и военно-политическая агрессия германского империализма в Румынию* [Economic and military-political aggression of German imperialism in Romania], Кишинёв, 1963, с. 82-97, 122-123.

¹² Цит. за: Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии*, с. 293.

¹³ Цит. за: Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии*, с. 294-295.

¹⁴ N. Iancu, *Împotriva fascismului*, p. 177; Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии*, с. 297-298.

¹⁵ Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии*, с. 299-300.

¹⁶ *Documente din istoria Partidului Comunist din Romania* [Documents from the history of the Communist Party of Romania], Ediția a II-a, București, Editura pentru literatura politică, 1953, p. 331-332.

¹⁷ Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии*, с. 299-300; *Нюрнбергский процесс. Сборник материалов в семи томах* [Nuremberg trials, Collection of materials in seven volumes], т. 5, ч. 2, Москва, Государственное издательство юридической литературы, 1953, с. 603.

¹⁸ R.F. Bruja, *Extrema Dreapta în Bucovina*, p. 338; D. Oniga, *Urme, lacrimi, sânge, morminte*, p. 29.

¹⁹ D. Zamfirescu, *Legiunea Arhanghel Mihail. De la Mit la Realitate*, p. 302; Н. Лебедев, *Падение диктатуры Антонеску*, с. 14.

²⁰ F. Veiga, *Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, p. 288; A. Heinen, *Legiunea «Arhanghelul Mihail». Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, p. 427-438.

²¹ A.G. Lepădatu, *Mișcarea legionară: între mit și realitate*, p. 260.

²² R.F. Bruja, *Extrema Dreapta în Bucovina*, p. 360.

²³ *Электронная еврейская энциклопедия. Ассоциация по изучению еврейских общин в диаспоре. Румыния* [Electronic Jewish encyclopedia. Association for the Study of Jewish Communities in the Diaspora. Romania], т. 7, URL: www.eleven.co.il/article/13620

²⁴ Н.И. Лебедев, *Крах фашизма в Румынии*, с. 311-318.

²⁵ Державний архів Чернівецької області (ДАЧО), ф. 38 Квестура поліції м. Чернівці. Бюро Сигуранци, оп. 6, *спр. 189 Матеріали про легіонерський рух*, арк. 17.

²⁶ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 28.

²⁷ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 668.

²⁸ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150* Листування з Чернівецьким обласним інспекторатом поліції та поліцейськими органами Чернівецького повіту про спостереження за діяльністю легіонерів, арк. 1229, 1220, 1235, 1216, 1217, 30а, 34, 42, 122.

²⁹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 102.

³⁰ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 69, 402.

³¹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 15.

³² ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 95, 345.

³³ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 444.

³⁴ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 23, 25.

³⁵ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 447.

³⁶ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 186, 153, 184, 589, 588, 585.

³⁷ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 150.

³⁸ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 591.

³⁹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 16-24.

⁴⁰ R.F. Bruja, *Extrema Dreapta în Bucovina*, p. 376.

⁴¹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 666.

⁴² ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 594.

⁴³ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 194, 207.

⁴⁴ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 78.

⁴⁵ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 664, 663.

⁴⁶ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 6.

⁴⁷ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 213, 232, 323.

⁴⁸ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 340-341.

⁴⁹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 322.

⁵⁰ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 658.

⁵¹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 655, 654.

⁵² ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 82.

⁵³ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 143.

⁵⁴ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 673.

⁵⁵ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 189*, арк. 40.

⁵⁶ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 178* Листування квестури поліції з інспекторатом поліції в Чернівцях про схоплення втікачів з таборів російських військовополонених та парашутистів, про осіб, підозрюваних у шпигунстві на користь Угорщини та про розшук вождів легіонерів, арк. 715, 716.

⁵⁷ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 50.

⁵⁸ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 85.

⁵⁹ R.F. Bruja, *Extrema Dreapta în Bucovina*, p. 387.

⁶⁰ R.F. Bruja, *Extrema Dreapta în Bucovina*, p. 387.

⁶¹ ДАЧО, ф. 38, оп. 6, *спр. 150*, арк. 445.

References

1. Bruja R.F., *Extrema Dreapta în Bucovina* [Extreme Right in Bucovina], Târgoviște, Cetatea de scaun, 2012, 439 p.
2. DACHO (Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoi oblasti), f. 38 Chestura politicii m. Chernivtsi, op. 6, spr. 150 Lystuvannya z Chernivetskyim oblasnym inspektoratom politicii ta politseiskimy orhanamy Chernivetskoho povitu pro sposterejennya za diyalnistyu lehioneriv, 21 lypnya 1941 – 11 sichnya 1942 r., 1224 ark.
3. DACHO, f. 38 Chestura politicii m. Chernivtsi, op. 6, spr. 178 Lystuvannya cvestury politicii z inspektoratom politicii v Chernivtsyakh pro skhoplennya vtikachiv z taboriv rosiiskykh viiskovopolonenykh ta parashutystiv, pro osib, pidozryuvanykh e shpyhunsvi na koryst Uhorshchyny ta pro rozshuk vojdiv lehioneriv, 9 serpnaya 1942 – 19 kvitnya 1943 r., 969 ark.
4. DACHO, f. 38 Chestura politicii m. Chernivtsi, op. 6, spr. 189 Materialy pro lehionerskyi rukh, 11 serpnaya 1942 – 29 bereznaya 1943 r., 673 ark.
5. Documente din istoria Partidului Comunist din Romania [Documents from the history of the Communist Party of Romania], Editia a II-a, Bucuresti, Editura pentru literatura politica, 1953, 405 p.
6. Elektronnaya evreiskaya enciclopedia, Assotsiatsiya po izucheniyu evreiskikh obshchin v diasporе, Rumyniya [Electronic Jewish encyclopedia. Association for the Study of Jewish Communities in the Diaspora. Romania], t. 7, URL: www.eleven.co.il/article/13620

7. Heinen A., Legiunea «Arhanghelul Mihail». Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional [The «Archangel Michael» Legion. Social movement and political organization. A contribution to the problem of international fascism], București, Humanitas, 1999, 533 p.
8. Iancu N., Împotriva fascismului: sesiunea privind analiza critică și demascarea fascismului în România științifică [Against fascism: the session on the critical analysis and unmasking of fascism in scientific Romania], București, Editura politică, 1971, 320 p.
9. Lebedev N.I., Krakh fashizma v Rumynii [The collapse of fascism in Romania], Moskva, Nauka, 1976, 632 s.
10. Lebedev N., Padenie dictatury Antonescu [The fall of the Antonescu Dictatorship], Moskva, Mejdunarodnye otnoshenia, 1966, 472 s.
11. Lepădatu A.G., Mișcarea legionară: între mit și realitate [The legionary movement: between myth and reality], Chișinău, Cartier Istoric, 2005, 384 p.
12. Niurnbergskii process, Sbornik materialov v semi tomakh [Nuremberg trials, Collection of materials in seven volumes], t. 5, ch. 2, Moskva, Gosudarstvennoe izdatelstvo iuridicheskoi literatury, 1953, 603 s.
13. Oniga D., Urme, lacrimi, sânge, morminte [Traces, tears, blood, graves], Suceava, Lidana, 2007, 292 p.
14. Shevyakov A., Economicheskaya i voenno-politicheskaya ahressiya germanskoho imperialisma v Rumyniu [Economic and military-political aggression of German imperialism in Romania], Кишинёв, 1963, 365 s.
15. Stoenescu A.M., Istoria loviturilor de stat în România. 1821-1999. Cele trei dictaturi [The history of coups in Romania. 1821-1999. The three dictatorships], vol. 3, București, 2004, 670 p.
16. Vasilchenko A. Mejdú Duche i Hitlerom [Between the Duce and Hitler], Moskva, Izd-vo Exmo, Izd-vo Yauza, 2004, 480 s.
17. Veiga F., Istoria Gărzii de fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului [History of the Iron Guard 1919-1941. The mystique of ultranationalism], Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona Bellaterra, București, Humanitas, 1989, 382 p.
18. Zamfirescu D., Legiunea Arhanghel Mihail. De la Mit la Realitate [Archangel Michael Legion. From Myth to Reality], București, Editura Enciclopedică, 1997, 435 p.